

Een bewogen huwelijk

Echtpaar Posthumus bracht sociale archieven bijeen

TEXT: Peter-Paul de Baar

Amsterdam herbergt twee historische instituten van wereldnaam: het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) en vrouweninstituut Aletta (voorheen Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging). Niet toevallig allebei uit 1935. De tijd was rijp 75 jaar geleden en een echtpaar zag dat: geschiedenishoogleraar prof.dr. N.W. Posthumus en de feministische econome dr. W.H. Posthumus-van der Goot.

Gelukkige jaren: het echtpaar Posthumus-van der Goot in Venetië. Waarschijnlijk rond 1935, het jaar waarin rovel het IISG als het IAV (nu Aletta) tot stand kwamen. A1111A

Het waren woelige tijden. Er heerste grote werkloosheid. In Duitsland was in 1933 Hitler aan de macht gekomen. En al snel kregen joden maar ook socialisten in en buiten de Duitse grenzen alle reden ongerust te worden.

De vrouwenbeweging was na de verkrijging van het vrouwenkiesrecht wat ingedut. Maar toen diverse regeringen vanwege de crisis vrouwen wilden uitsluiten van betaalde arbeid, bleek het feminisme weer onverwacht actueel. Tegelijk ging een jongere vrouwengeneratie zich weer interesseren voor het gedachtengoed van baanbrekers als Wilhelmina Drucker, Mina Kruseman, Aletta Jacobs en Johanna Naber.

Als eerste nam Nicolaas Wilhelmus ('Nien') Posthumus het initiatief om archieven van bedreigde arbeidersorganisaties en personen veilig te stellen. Op 26 februari 1880 was hij in Amsterdam geboren. Vijf jaar oud verloor hij zijn vader, aardrijkskundeleraar en mede-oprichter van het Aardrijkskundig Genootschap. Ondanks het krappe gezinsbudget, mocht Nien in 1898 rechten gaan studeren in Amsterdam. Hij werd lid van het traditionele Amsterdamsch Studenten Corps, maar dan wel van het linkse dispuut Clio. Medeleden waren de rode dichter Carel Adama van Scheltema, de latere journalist Henri Wiessing en de latere criminoloog Willem Bongers.

Volgens Wiessing was Nien Posthumus destijds een "vurig marxist". In september 1900 verleide hij SDAP-leider Pieter Jelles Troelstra ertoe een toespraak te houden voor de verpauperde arbeiders van de Brabantse schoenfabrieken. Geen succes: Troelstra en Posthumus moesten vluchten voor de stengooiende schoenmakers, opgehitst door een kapelaan. Als propagandist liet Nien Posthumus daarna weinig meer van zich horen, maar zijn socialistische idealen bleven levenslang een (onuitgesproken) inspiratiebron voor zijn historisch onderzoek, verzameldrift en talloze initiatieven. Om de maatschappij te hervormen, moest je allereerst weten hoe zij ontstaan is en werkt, besefte hij. Dan moeten ook de relevante historische bronnen toegankelijk zijn. Daarvan maakte hij geen half werk.

Socialistische inspiratie deed Nien Posthumus rond 1900 op in het linkse corpsdispuut Clio. Op deze foto uit ca. 1898 is hij waarschijnlijk de jongen op de tweede rij, tweede van rechts, zittend achter het witte tafeltje. Op dezelfde rij, tweede van links, zien we de bebaarde jonge dichter Carel Adama van Scheltema. [13]

In 1914 studeerde Nien af in de rechten en economie. In juli 1908 promoveerde hij op een indrukwekkend proefschrift over de Leidse lakenindustrie in de Middeleeuwen. Twee weken later trouwde hij met Dorothea van Loon, met wie hij een dochter en zoon kreeg.

De liefde bloeit op

Herder dat jaar was hij al aangesteld als leraar aan de Openbare Handelsschool in Amsterdam. Tegelijk raakte hij nauw betrokken bij een onderzoek naar misstanden in de Nederlandse huisindustrie, in 1909 uitmondend in een tentoonstelling en congres. Hij begon op te vallen. Zo werd Posthumus in 1913 de eerste hoogleraar economische geschiedenis van de gloednieuwe Nederlandsche Handelshogeschool in Rotterdam (nu Erasmus Universiteit). Meteen richtte hij in 1914 (met rijkssteun) het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief (NEHA) op, in Den Haag. Eerste doelstelling was het verwerven van zoveel mogelijk bedrijfsarchieven. Al snel ging de jonge professor ook op jacht naar archieven van werkgevers- en arbeidersorganisaties en hun voorlieden. Ook bouwde hij een snel groeiende Economisch-Historische Bibliotheek (EHB) op, die in 1932 verhuisde naar de Amsterdamse Herengracht. Tussen de bedrijven door zette Nien zich in voor

de opvang van de Rotterdamse straatjeugd. In 1922 kon hij zijn vleugels nog verder uitslaan, toen hij hoogleraar economische geschiedenis werd aan de Universiteit van Amsterdam, zowel voor studenten economie (een nieuwe faculteit) als geschiedenis.

Nog voor zijn vertrek naar Amsterdam moet de inmiddels 42-jarige hoogleraar verliefd zijn geworden op Willemien Hendrika ('Lil') van der Goot, die in 1920 in Rotterdam economie ging studeren – geen gebruikelijk vak nog voor een meisje. Zij werd op 2 mei 1897 geboren in Pretoria, Zuid-Afrika; haar vader was er ingenieur. Kort daarop verhuisde het gezin naar Batavia. Als tiener werd zij naar een kostschool in Lausanne gestuurd, waar zij goed Frans leerde spreken. Daarna begon zij aan haar economiestudie. Zij was mooi, rijzig, vrolijk, 'werelds' en niet op haar mondje gevallen. Over de kennismaking met haar nog steeds getrouwde hoogleraar is niets overgeleverd. Maar Niens eerste bewaarde liefdesbriefje ("Liefste! De heele dag was ik vol van je!") dateert uit 1922.

Met een minnaar op afstand kwam de auto die Lil op haar achttiende verjaardag kreeg des te meer van pas. Intussen deed zij in 1926 haar doctoralexamen. Door Nien gestimuleerd besloot ze aansluitend een proefschrift te schrijven. In 1928 scheidde Nien van Dorothea. Op 11 december 1930

promoveerde Lil als eerste vrouw in Nederland tot doctor in de economie, op haar dissertatie *De besteding van het inkomen*. En op 7 januari 1931 trouwde het stel en ging wonen in de halve villa Apollolaan 72.

IISG-directeur

Al in 1928 was Lil even in contact gekomen met de vrouwenbeweging. In haar toenmalige woonplaats Scheveningen vergaderde de Vereniging van Staatsburgeressen. Impulsief nam Lil er een kijkje. Ze vond het bloedsaai en bekende dat desgevraagd aan een oudere vrouw naast haar. Die wees haar er op dat de aanwezigen toch niet de eerste de besten waren en dat het doel toch heel nuttig was. Zij liet zich toen maar lid maken. "Wie is die vrouw eigenlijk", vroeg zij later. "Wist je dat niet?", was het antwoord. "Dat was Aletta Jacobs." Die zou ze nooit meer ontmoeten: een jaar later was Jacobs dood. Bij die ene vergadering bleef het voorlopig. Opgelucht dat haar proefschrift af was, liet de kersverse mevrouw Posthumus de teugels vieren: veel bruiden, winkelen en theedrinken met vriendinnen. "Maar op den duur begon ik een beetje vervelend te worden", bekende ze aan Cisca Dresselhuys, die haar in 1984 voor *Opzij* interviewde.

Ze kreeg weer iets nuttigs om handen, toen haar man haar in 1933 vroeg hem te helpen bij het corrigeren en inkorten van deel twee van zijn gigantische studie over de Leidse lakenhandel. Nien had het druk. Na Hitlers machtsovername in 1933 bereikten hem al snel de eerste berichten over bedreigde archieven. Die poogde hij te redden en onder te brengen in het NEHA. Daarvoor was geld nodig, dus zocht hij een financier. In oktober 1934 vond hij die in Nehemia de Lieme, de zionistische en sociaal voelende directeur van de Centrale Levensverzekerings- en Depositobank.

'De Centrale', opgericht in 1904, had al in de statuten staan dat een deel van de winst bestemd moest worden voor arbeidersonwikkeling en andere sociale doelen. De Lieme wilde wel een vinger in de pap. Daarin voorzagen de NEHA-statuten niet. Dus kwam er een nieuwe rechtspersoon: het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, met als directeur (jawel) prof. dr. mr. N.W. Posthumus. Op 25 november 1935 werd de stichtingsakte getekend en op 11 maart 1937 werd het instituut officieel geopend in de voormalige meisjesschool Keizersgracht 264, door de gemeente ter beschikking gesteld. Intussen verwierf het IISG in 1938 de archieven van de Duitse sociaal-democraten, inclusief de papieren van Karl Marx en Friedrich Engels. In hetzelfde jaar kon de grote

Dr. W.H. (Lil) van der Goot, tussen haar 'paranimfen', na haar promotie tot eerste Nederlandse doctor in de economie, 11 december 1930, in het gebouw van de Handelshogeschool te Rotterdam. >>>

Twée kamers voor het vrouwenarchief

anarchistische verzameling van Max Nettlau worden gekocht. En zo ging het verder. Vanwege de oorlogsdreiging werd een deel van die archieven overigens voorlopig in Oxford bewaard.

Vrouwenarchief opgericht

Intussen was Lil alsnog in de vrouwenbeweging actief geworden. Zij was ervan overtuigd geraakt dat moderne vrouwen veel aan de oude feministes te danken hadden en dat het tijd werd dat jongeren het vaandel overnamen. Binnen de uit fusies ontstane Vereniging voor Vrouwenbelangen en Gelijk Staatsburgerschap (VGGGS) ontstond in januari 1935 een jongeren Werk Comité,

waarvan zij snel voorzitter werd. Dankzij AVRO-oprichter Willem Vogt (kennis van haar vader) kreeg ze ook de leiding van alle vrouwenprogramma's van deze omroep – tot in de jaren vijftig was dat radiowerk een ware passie. Al doende raakte ze bevriend met tal van feministes: veteranen als de moederlijke Rosa Manus (geniaal organisatrice) en historica Johanna Naber, en van haar eigen generatie historica Jane de Jong (werkzaam bij het NEHA) en Mies Boissevain-van Lennep. De laatste werd een harts-vriendin.

Niet zozeer door de dictatoriale dreigingen als door het overlijden van de pioniersters, dreigden ook van de vrouwen-

Een deel van de aanwezigen bij de oprichting van het Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging. De enige man achter de tafel is Nien Posthumus, rechts van hem voorzitter Rosa Manus en staand tussen hen in IAV-secretaris Lil Posthumus-van der Goot.

1136

Prof. dr. N.W. (Nien) Posthumus (1880-1960), kort na de oorlog. Hij was toen professor in twee faculteiten, directeur van IISG en NEHA en presidiumvoorzitter van Oorlogsdocumentatie.

1155

In 1938 demonstreerden Lil Posthumus-van der Goot en anderen tegen het wetsontwerp van de roomse minister Romme, die loonarbeid van de gehuwde vrouw wilde verbieden.

XX7

Edgar Fernhout schilderde dit portret van Lil Posthumus-van der Goot en dochter Claire als cadeau voor de 70ste verjaardag van Nien Posthumus in februari 1950. In augustus vroeg Lil scheiding van tafel en bed aan. ALETTA

beweging veel archieven teloor te gaan, zoals dat van Aletta Jacobs. Nien Posthumus had de vrouwenarchieven graag toegevoegd aan zijn IISG, maar zal beseft hebben dat dit voor veel feministes een deur te ver was: ten eerste werd het instituut geleid door bijna uitsluitend mannen, maar bovendien was in de zeer diverse vrouwenbeweging het linkse imago van het instituut een hobbel. De gevierde Johanna Naber was bijvoorbeeld fel orangistisch. De gouden oplossing was een zelfstandig vrouwenarchief, stevig gesteund door en samenwerkend met het IISG.

Op 3 december 1935 richtten Lil Posthumus-van der Goot, Johanna Naber en Rosa Manus het Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) op. 'Mef. Manus' werd presidente, 'Mevr. Posthumus' secretaris van het eerste bestuur. Het IISG in wording stelde twee kamers aan het IAV ter beschikking en gaf alle zelfverza-

melde archieven en literatuur over de vrouwenbeweging in bruikleen. Ook Rosa Manus bracht er een groot deel van haar archief en bibliotheek onder.

Onderduikkind in huis

Nog eerder dan het IISG zelf, kon het IAV op 19 december 1936 worden geopend. Er waren geschriften over de positie van de vrouw te zien vanuit vele maatschappelijke stromingen. Maar er waren grenzen, blijkens het bestuursverslag van 12 december 1936: "Mevrouw Posthumus maakt de opmerking dat het verkeerd is bij de opening de communistische bladen te exposeren." Dezelfde huiver bleek al in februari 1936, toen werd gesuggereerd 'Mevr. Romein-Verschuur' te vragen voor het bestuur (dr. Annie Romein-Verschoor, in 1934 bekend geworden als co-auteur van *De lage landen bij de zee* -red.): "Bij alle erkenning van al haar prestaties wordt nader contact meteen

aanhangster van de communistische partij voorlopig niet in het belang van het I.A.V. geacht."

In 1938 wist Lil haar man nog één keer op de barricaden te krijgen. Op een openbare bijeenkomst van 'meisjesstudenten' veroordeelde hij krachtig het wetsontwerp van minister Romme om loonarbeid van gehuwde vrouwen te verbieden. Lil had al aangetoond dat de economie daar niet mee geholpen was. In datzelfde jaar kregen zij hun eerste en enige kind: Claire.

Na de Duitse inval in mei 1940 werd Nien Posthumus al snel verhoord, maar hij speelde trefzeker de rol van a-politiek geleerde. In juli 1940 confisqueerden de bezetters het pand. Alle archieven, boeken en brochures verdwenen naar Duitsland. Omdat de directeur toch weer gezocht werd, verhuisde het gezin naar Noordwijk. Toen de Duitsers op dat huis beslag legden, verkasten ze naar de Boerhaavelaan in Lei-

→ 407

Na de oorlog gingen beiden hun eigen weg

den. Daar trok Lils zus An Diaz-van der Goot met haar dochter Liesbeth bij hen in. (In de oorlogschans was zij haar Italiaanse man kwijtgeraakt.) In 1943 kreeg Claire er nog een 'zus' bij: de negenjarige Bep Koster, een joods meisje, net op tijd van deportatie gered. Met Mies Boissevain was Lil al een tijdje bezig joodse kinderen onder te laten duiken bij betrouwbare gezinnen. Het huishouden en de moederrol liet Lil intussen graag aan haar zus over. (Voor hun verzetswerk kregen het echtpaar Posthumus en An Diaz in 2008 postuum de Yad Vashem-onderscheiding.)

Hij protest tegen het ontslag van joodse collega's had Nien in 1942 zijn hoogleraar-schap neergelegd. Maar van rust was geen sprake. Hij legde oud zeer terzijde en werkte met medehoogleraar Jan Romein aan een plan voor een Politiek-Sociale Faculteit, als remedie tegen de gebleken politieke naïviteit van de Nederlandse bevolking. En hij bedacht ook een Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Beide plannen werden na de oorlog werkelijkheid. "Mijn vader kon toveren", zegt dochter Claire. Hij kreeg alles voor elkaar. Enerzijds was hij zeer introvert, maar anderzijds een groot charmeur met een speelse geest. Zijn dochter verblufte hij graag met vrolijke goocheltrucs.

De scheiding

Na de bevrijding bleek Keizersgracht 264 helemaal leeggeroofd. Beide instituten moesten helemaal opnieuw beginnen. Het IISG bofte: een groot deel van de collectie werd al in 1945 in Duitsland teruggevonden, maar het LAV was 90% van haar bezit kwijt. Pas in 1992 werden veel stukken, waaronder het archief van Rosa Manus, teruggevonden in Moskou; in 2003 keerden ze terug. Rosa Manus zelf was in de oorlog omgebracht. Lil Posthumus volgde haar op als LAV-voorzitter. In 1948 kwam zij in de schijnwerpers als samenstelster van het boek *Van moeder op dochter*, het eerste grondige overzicht van het Nederlandse vrouwenleven in de 19de en 20ste eeuw. Haar echtgenoot begon een jaar later aan een nieuwe baan als directeur van de wetenschappelijke uitgeverij E. J. Brill in Leiden.

Intussen was het huwelijk van Lil en Nien onder grote druk komen te staan. In het grote huis aan de Apollolaan, waar zij na de oorlog terugkeerden, begonnen ze

An Diaz-van der Goot, Lils zus, bestierde in de oorlog het huishouden van de familie Posthumus, plus haar eigen dochter Liesbeth en onderduikkind Bep Koster. Na de oorlog was An jarenlang medewerkster van het IISG.

langs elkaar heen te leven, zeker toen in 1947-1948 dochter Claire in een Zwitsers sanatorium verbleef. Een probleem was ook Niens gebrek aan talent voor monogamie. Daarover werd al langer geroddeld. In de oorlog had hij Wil van Straalen ontmoet, geen mondige vrouw als Lil, wel uiterst zorgzaam. Hun verhouding viel voor Lil niet meer te verbergen toen kort na de oorlog hun zoon Rob geboren werd.

Zelf raakte Lil in 1949 gecharmeerd van de Amerikaanse professor James Christopher, directeur van een nieuw filiaal van uitgeverij Brill in Heidelberg. Bij een zakelijk conflict tussen hem en haar man, de algemeen directeur van Brill, koos zij Christophers kant. De boot was aan. In februari 1951 scheidde het echtpaar 'van tafel en bed'. Nien ging met vriendin Wil in Wassenaar wonen. Hij stierf in 1960. Lil bleef in de Apollolaan. Zij overleed pas in 1989, 91 jaar oud. Zo maakte zij nog de herleving mee van de vrouwenbeweging rond 1970. In Joke Smit en de Dolle Mina's herkende zij geestverwanten.

Dit bijzondere huwelijk bracht de partners helaas geen blijvend persoonlijk geluk. Maar voor de geschiedwetenschap en diverse sociale bewegingen heeft het onmiskenbaar veel moois opgeleverd. ■

Bronnen: archieven W.H. Posthumus-van der Goot en LAV (in vrouweninstituut Aletta; gesprek met Claire Posthumus. Zie ook www.biografischportaal.nl). Met dank aan Jaap Kloosterman (IISG) en Anette Mevis (Aletta).

Tentoonstelling: *Wolfdwinsternans*. Tentoonstelling rond 75 jaar IISG. Van 28 oktober 2010 tot 30 januari 2011. Locatie: Bijzondere Collecties, Oude Tufmarkt 129, Amsterdam.

Ons oktobernummer (goeddeels in het teken van de 19de eeuw) riep veel blijde reacties op en dat doet ons deugd. Maar deze rubriek moet het natuurlijk van de minpunten hebben. Er waren er toch een paar. De **Makro** (blz. 358), in september 1985 doelwit van een linksradicale aanslag, stond en staat natuurlijk niet in Buitenveldert maar Duivendrecht. Met dank aan Theo Durenkamp, die ons ook wees op een **ontspoorde zin** op blz. 338, middelste kolom: "In het voorjaar van 1841 hield zich bezig..." Dat moest zijn: "... hield Klijn zich bezig..."

Dat Rochussens schilderij van de **Osjessluis**, afgebeeld en besproken op blz. 350, nu in het Rijksmuseum berust, is waar. Maar we hadden daar best bij mogen zetten dat het een bruikleen is van het onvolprezen Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (KOG). Dan liggen er nog een paar puntjes ten aanzien van eerdere nummers. De foto in het juli/augustusnummer op blz. 270-271 (onder) toont niet de **overhaal** van de Kostverlorenvaart naar de Overtoom, corrigeert Erik Swierstra, maar een verhaal aan de overkant van het water, van de Kostverlorenvaart naar de Slotervaart. Wel zien we huisjes aan de Overtoom op de achtergrond. Swierstra stelt ook dat het **kaartje** op blz. 282 niet de Watergraafsmeer laat zien maar de Over-Amstelpolder. Dat is half waar. Het is een *fragment* van de *Ware Afbeelding van de Watergraafs Meer* [...] van Cornelis Dankerts, met rechts het noordelijkste deel van de Watergraafsmeer en links daarvan de aangrenzende kleine Over-Amstelpolder. Judith Brouwer wijst ons er ten slotte bescheiden op dat in het verhaal over de koetshuizen in ons juninummer (blz. 226) **Jeremias van Raey**, bouwheer van Keizersgracht 272-274, ten onrechte een Vlaams koopman wordt genoemd. We verwarden hem met zijn vader Jeremias senior, die inderdaad uit Antwerpen kwam. Jeremias junior, werd op 16 december 1631 gedoopt in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.